

Булеца Сібілла Богданівна,
доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПОНЯТТЯ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Однією з умов, з яким Цивільний кодекс пов'язує можливість припинення зобов'язань зарахуванням, є однорідність зустрічних вимог, які підлягають зарахуванню. На однорідність вимог вказував ще Г. Дербург: «взаємні вимоги повинні бути однорідними. Тому, найбільш придатні для компенсації зобов'язання, предметом яких є гроші або інші замінні речі» [5].

В римському праві однією умовою до зарахування є однорідність, тобто початкова вимога і зустрічна вимога повинні бути однорідні за своїм предметом (гроші можна компенсувати тільки грошима, хліб хлібом того ж роду і якості і т.п.). Однак не обов'язково, щоб зазначені вимоги були однаковими за своїм розміром [1, с. 144-145];

Зарахування взаємних вимог, заснованих на «доброму сумлінні», – це взаємні вимоги «доброї совісті», що впливають з однієї і тієї ж підстави, інакше кажучи – взаємно пов'язані вимоги. Присудження підлягає належне позивачу з урахуванням того, що в свою чергу на тих же підставах належить з нього (Гай, 4.61) [3, с. 32-33].

Зарахування – це погашення зустрічних однорідних вимог, коли сторони були взаємно і боржниками, і кредиторами. Термін однорідний означає, який належить до того самого роду, розряду, характеризується однаковими рисами, ознаками [10].

І.В. Попов зазначав, що умова однорідності стосується лише предмета, який пред'являється до зарахування вимог, але ні підстав їх виникнення, ні їх правової природи. Проте, судова практика зазначає, що правило про однорідність вимог розповсюджується на їх правову природу, але не стосується підстави виникнення такої вимоги [6]. Відповідно, можуть бути зараховані, наприклад, вимога підрядника про оплату виконаних робіт і вимога поручителя, який виконав грошове зобов'язання. Отже, допускається зарахування однорідних вимог, які впливають з різних підстав (різних договорів тощо) [6], в тому числі деліктних правопорушень. Відповідно, можуть бути зараховані, наприклад, вимога підрядника про оплату виконаних робіт і вимога поручителя, який виконав грошове зобов'язання. Так само допустимо зарахування договірних і позадоговірних грошових вимог.

Таким чином, зарахування може відбуватися між двома вимогами, які однаково мають своїм предметом грошову суму або певну кількість замінних

речей одного роду. Це, зокрема, пов'язано з тим, що грошові вимоги мають презюмуватися як однорідні у силу недиференційованості грошей як предмету виконання зобов'язань [6], а також як предмет задоволення майнової вимоги мають ознаку замінності, абсолютної еквівалентності та інші властивості, що дозволяють проводити обмін та інші грошові операції [7].

Хоча, враховуючи практику на сьогоднішній день в Україні, то навіть остання є неоднозначною у своїх висновках. Так, Велика палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) у справі № 914/3217/16 від 30 жовтня 2018 року у своєму рішенні зазначила, що у разі, якщо зобов'язання підлягають виконанню у різних валютах – євро та доларах США, то такі вимоги не є однорідними з огляду на те, що євро та долар США є різними валютами, які не є рівнозначними [8]. Касаційний господарський суд (далі – КГС) вказав на те, що якщо сторони відповідних зобов'язань, вимоги за якими зараховуються, дійшли взаємної згоди про зарахування грошових коштів у різних валютах, вищезазначений висновок Великої Палати Верховного Суду, фактично, за відсутності законодавчого обмеження на це, унеможлиблює реалізацію зарахування таких вимог, що не відповідає принципу цивільного права – «дозволено все, що не заборонено законом» [12]. ВП ВС з такою позицією КГС не погодилася, оскільки її вищезазначений висновок стосувався одностороннього правочину – заяви про припинення зобов'язань шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог щодо сплати суми заборгованості за кредитними договорами та договором банківського вкладу (депозиту), і він не підлягає застосуванню у разі зарахування зустрічних однорідних вимог за взаємною згодою сторін відповідних зобов'язань [11]. Автор погоджується з Окремою думкою судді Великої Палати, що такий висновок останньої (№ 910/12968/17) стримує розвиток права та наполягає на застосуванні КГС саме раніше сформульованого висновку, що на переконання судді може становити втручання у суддівську незалежність при прийнятті судового рішення по суті спору з огляду на ймовірну необхідність прийняття суддями судового рішення всупереч власному внутрішньому переконанню щодо правильного застосування норм права за конкретних обставин справи [4].

Тим не менш, вітчизняні суди досліджуючи справи про зарахування зустрічних вимог не надають визначення останнім. Таке положення стосовно поняття однорідності вимог є ненормальним і потребує вирішення. Бевзенко Р.С. і Фахретдінов Т.Р., досліджуючи цю проблему, прийшли до думки, що судова практика однозначно тяжіє до того, щоб визнавати неоднорідними (а, отже, їх не можна зарахувати) зобов'язання, які виникають з підстав різного роду (тобто договірні і недоговірні). Крім того, якщо предмети цих

зобов'язань неоднорідні (обов'язок сплати грошей і передати нафтопродукти), то такі зобов'язання також не підлягають зарахуванню, хоча і виникли з однорідних зобов'язань – з договору. Тобто, суди проводять аналіз однорідності зараховуються зобов'язань за такими критеріями: однорідність підстави зобов'язання і однорідність предмета зобов'язання. Таким чином, зарахування завжди розглядався як спосіб припинення зустрічних зобов'язань, що мають однорідний предмет. У сучасній науковій літературі також простежується думка, що якщо кожна зі сторін висуває інший грошові вимоги, нехай навіть впливають з різних зобов'язань, це не виключає можливості вважати такі вимоги однорідними [5]. За правилами статті 601 Цивільного кодексу України зобов'язання припиняється зарахуванням зустрічних однорідних вимог, строк виконання яких настав, а також вимог, строк виконання яких не встановлений або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Вірно зазначає Л.К. Жданкіна, що порівняльний аналіз концептуальних засад здійснення припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог від суміжних цивільно-правових категорій зайвий раз підтверджує тезу стосовно того, що припинення зобов'язання в означений спосіб є одностороннім правочином, але при цьому відносини з приводу самого зарахування та укладення відповідного юридичного документа, що посвідчує результат зарахування доцільно характеризувати як відносини консенсуальні [2, с.79].

Однорідними є вимоги, предмет яких визначено одними і тими ж родовими ознаками (гроші, пшениця певного сорту, товар з певної партії). Найбільш часто підлягають заліку вимоги, що виникають з грошових зобов'язань. При визначенні вимог, які підлягають зарахуванню, слід мати на увазі, що закон вимагає однорідності саме вимог, а не зобов'язань, на яких вони засновані. З цього випливає, що можуть бути зараховані однорідні вимоги, засновані, зокрема, на договорі перевезення (про сплату провізної плати) та на договорі оренди (про внесення орендних платежів), а також вимоги з договірної і позадоговірної зобов'язання [9].

Друга умова: вимоги мають бути однорідні, тобто в обох зобов'язаннях повинні бути речі одного роду. Можна зарахувати грошовий борг проти грошового, але не можна, наприклад, утримувати чужу річ за грошовий борг власника цієї речі. Частіше зарахуванням погашаються зустрічні грошові вимоги.

Особливість заліку зустрічних однорідних вимог полягає в тому, що він може припинити відразу два зустрічних зобов'язання за умови рівності

розміру вимог. Отже, для зарахування вимог необхідне дотримання трьох умов: вимоги повинні бути зустрічними, однорідними та такими, строк виконання яких або настав, або визначений моментом пред'явлення вимоги.

Таким чином, **однорідні вимоги** це вимоги, які мають однаковий склад, однакові властивості предмету в усіх своїх частинах, можуть мати неоднакову вартість, в тому числі вимоги, по яким сторони дійшли згоди щодо однорідності сутності вимог та неможливості оскарження зарахування зустрічних вимог в майбутньому на підставі їх неоднорідності. Отже, сторони можуть визначити однорідність вимог на власний розсуд, виходячи із принципу диспозитивності. Враховуючи, що серед принципів цивільного права є принцип свободи волі та волевиявлення особи, то враховуючи особливості вчинених правочинів сторонами, враховуючи судову практику, можна відійти від однорідності вимог в разі отримання взаємної згоди обох сторін по зустрічним вимогам та неможливості сторонами оскаржити дане зарахування зустрічних вимог в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барон Ю. Система римского гражданского права. СПб., 1910. 272 с.
2. Жданкіна Л.К. Припинення цивільних зобов'язань шляхом зарахування зустрічних однорідних вимог: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Тернопіль, 2018. 247 с.
3. Махарадзе Н. С. М 36 Общие правила об обязательствах и договорах в римском частном праве : учеб. пособие Хабаровск : Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2008. 158 с. С. 32-33 http://pnu.edu.ru/media/filer/2012/05/25/rp_uchp.pdf (дата звернення: 24.10.2019).
4. Окрема думка судді Верховного Суду Пророка В.В. від 09 серпня 2019 року у справі № 910/12968/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/84006107>(дата звернення: 24.10.2019).
5. Попов И.В. Прекращение обязательств зачетом. Дискуссионные вопросы. Вестник Омского юридического института. 2011. № 1 (14). URL: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:http://omua.ru/sites/default/files/employees/popov-gp-08.pdf> (дата звернення: 24.10.2019).
6. Постанова Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 922/1552/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79805712>(дата звернення: 24.10.2019).
7. Постанова Верховного Суду від 16 травня 2018 року у справі № 910/13547/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74221135>(дата звернення: 24.10.2019).

8. Постанова Верховного Суду від 30 жовтня 2018 року у справі № 914/3217/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78112035>(дата звернення: 24.10.2019).
9. Садиков О.Н. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации, части первой. Постатейный. 3-е издание, исправленное, переработанное и дополненное. КОНТРАКТ, ИНФРА-М.. 2005: http://www.labex.ru/page/kom_gk_410.html (дата звернення: 24.10.2019).
10. Словник української мови: в 11 томах. Академічний тлумачний словник (1970–1980). Том 5, 1974. 637 с.URL: <https://www.slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9> (дата звернення: 24.10.2019).
11. Ухвала Верховного Суду від 09 серпня 2019 року у справі № 910/12968/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83870728>(дата звернення: 24.10.2019).
12. Ухвала Верховного Суду від 18 липня 2019 року у справі № 910/12968/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/83150868>(дата звернення: 24.10.2019).

Ключові слова: однорідність вимог, зарахування, правочин, волевиявлення особи, підрядник.

Keywords: uniformity of requirements, enrollment, transactions, will of the person. contractor.

Голубєва Неллі Юрїївна,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу,
професор кафедри цивільного права*

Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 625 ЦК У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

Суперечлива практика застосування ст. 625 ЦК викликає значні труднощі, наприклад, неможливість прогнозування її тлумачення різними судовими інстанціями. Її правова природа залишається спірною.

Так склалась судова практика, що у випадку прострочення грошової вимоги кредитора, часто стягується крім суми боргу, інфляційних збитків, також і пеня, і проценти за ст. 625 ЦК одночасно. Але виникає питання як проценти за ст. 625 ЦК співвідносяться із відсотками у вигляді пені (ст. 549 ЦК України), що також є процентами за прострочку виконання зобов'язання.